

	INNHold	Side
Del I	Innledning	4
Del II	Rettsstillingen under samlivet	6
	1. Eierforhold/Rådighet	6
	1.1 Eierforholdets betydning	6
	1.2 Rådigheten over eiendelene under samlivet	7
	1.3 Sikring av rettigheter overfor utenforstående	7
	2. Sameie	8
	2.1 Generelt om sameie og hvordan sameie oppstår	8
	2.1.1 Avtale	9
	2.1.2 Bestemmelser av tredjemann	10
	2.1.3 Tilfeldig / sammenblandingssameie	11
	2.1.4 Ikke skiftet dødsbo	12
	2.2 Hvordan sikre sin sameieandel	12
	2.2.1 Fast eiendom	12
	2.2.2 Løsøre og rettigheter	13
	2.3 Råderetten i det etablerte sameie	14
	2.3.1 Generelle regler om råderett for ugifte samboere	14
	2.3.2 Spesielle regler	14
	a) Fast eiendom	14
	b) Løsøre	15
	3. Partenes ansvar for gjeld	16
	4. Betaling av faste utgifter, forsørgelsesplikt	18
	5. Særlig om den felles bolig, eierforhold og overdragelse	18
	6. Momenter i en samboeravtale	20

7. Ytelser fra folketrygden	22
8. Skatt	22
9. Livsforsikring	23
Del III Det økonomiske oppgjør ved samlivets opphør	24
1. Opphør ved samlivsbrudd	24
1.1 Eierforhold	25
1.2 Overtakelse av boligen	28
1.3 Gjeld	31
1.4 Offentlige ytelser etter samlivsbrudd	32
1.5 Forsikring	32
1.6 Testamenter	33
2. Opphør av samlivet ved den enes død	33
2.1 Eierforhold	33
2.2 Gjeld	34
2.3 Lovfestet arverett	34
2.4 Testament	37
2.5 Overtakelse av bolig	38
2.6 Offentlige ytelser	39
2.7 Forsikring	39
Del IV Når samboere har barn	40
1. Farskap	40
1.1 Rettslig betydning	40
1.2 Fastsettelse	40
2. Under samlivet	41
2.1 Foreldreansvar	41

-UGIFT SAMLIV-

2.2 Adopsjon	42
2.3 Offentlige ytelser	42
3. Når samlivet opphører ved samlivsbrudd	43
3.1 Foreldreansvar	43
3.2 Viljeserklæring om barn	43
3.3 Mekling	47
3.4 Fast bosted	47
3.5 Samvær	48
3.6 Barnebidrag	50
3.7 Offentlige ytelser	51
4. Når samlivet oppløses ved død	51
4.1 Foreldreansvar og fast bosted	51
4.2 Offentlige ytelser	52
Del V Ordliste	53
Del VI Nyttige kontorer	54

I INNLEDNING

Stadig flere velger å leve som samboere fremfor å gifte seg. Det synes å være en utbredt oppfatning at man automatisk blir rettslig likestilt med ektefeller på alle rettsområder ved å ha vært samboere i to år. Dette er ikke riktig.

Lovgivningen de senere årene har imidlertid gått i retning av å likestille samboere med ektefeller på enkelte områder.

Brosjyren gir en kortfattet fremstilling av juridiske og praktiske spørsmål som er aktuelle ved inngåelsen av samboerskap, under samlivet og ved samlivets opphør.

Brosjyren inneholder også et eget kapittel som omhandler spørsmål som kan oppstå når samboere har barn, samt en kortfattet og eksemplifisert oversikt over de juridiske spørsmål som kan oppstå når to eller flere personer sammen eier en ting.

Formålet er at brosjyren skal føre til en økt bevissthet hos leseren vedrørende de konsekvenser et samboerskap medfører for den enkelte, slik at mulige konflikter kan forebygges.

Det finnes en ordliste bakerst i brosjyren.

På brosjyrens siste side finnes en oversikt over nyttige adresser og kontorer hvor man kan få ytterligere bistand.

JURK ønsker å takke Peter Hambro og Ola Viken, som har bidratt med råd og veiledning under utarbeidelsen av brosjyren. Vi takker også for gode

-UGIFT SAMLIV-

innspill fra øvrige medarbeidere i JURK.

Oslo, august 1999

Anette B. Basma
Linn M. Humerfeldt

Brosjyren er revidert flere ganger, sist våren 2009

Laddi Singh
Cathrine Skaarbrevik
Kristin Sannes Hansen

II RETTSSTILLINGEN UNDER SAMLIVET

1. Eierforhold/rådighet

Et samboerskap vil i utgangspunktet ikke innebære noen endring i det økonomiske forholdet mellom samboerne. Det hver av samboerne eide før de flyttet sammen, eier hver av dem fremdeles. Det samme gjelder i utgangspunktet det man kjøper, arver eller får i gave under samlivet. Partene kan imidlertid bli sameiere av gjenstander under samlivet.

1.1 Eierforholdets betydning

Hvem av partene som eier hva kan få betydning i flere sammenhenger. Eierforholdet har betydning for rådigheten over formuesgoder under samlivet, skatt, forsikring og den økonomiske delingen etter et samlivsbrudd eller ved den ene samboerens død.

Eierforholdet kan få særlig betydning i forhold til kreditorer. Kreditorer kan kun ta beslag i de eiendeler som tilhører skyldneren for å få dekning for sitt krav. Det er derfor viktig at samboere registrerer det reelle eierforholdet, slik at man unngår at kreditorer tar beslag i andre eiendeler enn de som faktisk tilhører skyldneren. Du kan lese mer om hvordan man kan sikre sine rettigheter overfor utenforstående i del II punkt 1.3.

Eneeie

Som nevnt vil alt det en samboer bringer med seg inn i samlivet, og det hun eller han senere kjøper, arver eller får, i utgangspunktet være vedkommendes eneeie.

Sameie Sameie kan oppstå ved avtale mellom partene eller ved at partene arver eller får en gave i fellesskap. Du kan lese mer om sameie i kapittel 2.

1.2 Rådigheten over eiendelene under samlivet

Eneeie Eiendeler som er eneeie kan eieren fritt råde over. Dersom den ene samboeren eier boligen alene, står vedkommende fritt til for eksempel å be den andre parten flytte. Videre står eieren fritt til å pantsette og selge boligen.

Lov om sameie av 18. juni 1965 nr 6

Lov om løysingsretter av 9. desember 1994 nr 64

Lov om tvangsfullbyrdelse av 26. juni 1992 nr 86

1.3 Sikring av rettigheter overfor utenforstående

Rettsvern Det kan oppstå problemer når en samboer for eksempel selger eller pantsetter en gjenstand eller andel av en gjenstand, som i realiteten tilhører den andre samboeren. For at en rettighet skal ha beskyttelse overfor utenforstående i slike situasjoner må eiendomsretten ha rettsvern.

Fast eiendom Rettigheter i fast eiendom får rettsvern ved tinglysning i grunnboken. Grunnboken er et offentlig register som viser hvem som er eiere og hvilke rettigheter, plikter eller panteheftelser som er registrert på eiendommen. For å få tinglyst dine rettigheter må et skjøte fylles ut. Opplysningene i grunnboken er offentlige.

Tinglysingen har tidligere ligget til tingretten, men oppgaven er nå overført til Statens kartverk. Du kan lese mer om tinglysing på internettsiden www.statkart.no.

Det er kun de personer som er oppført som eiere i grunnboken som kan pantsette og selge eiendommen. Dersom andre personer enn den registrerte eieren selger eller pantsetter eiendommen, vil dette som hovedregel være en ugyldig disposisjon. Motsatt vil salg eller pantsettelse foretatt av den som er registrert som eier normalt være bindende.

Løsøregjenstander Rettigheter i enkelte løsøregjenstander kan registreres. Dette gjelder for eksempel rettigheter i visse verdipapirer som registreres hos Verdipapirsentralen. Rettigheter i biler får rettsvern ved å registreres i løsøreregisteret i Brønnøysund. Motorvognregisteret er en del av løsøreregisteret.

Lov om tinglysing av 7. juni 1935 nr 2

Lov om godtroerverv av løsøre

av 2. juni 1978 nr 37

2. Sameie

2.1 Generelt om sameie og hvordan sameie oppstår

I dette kapittelet skal vi ta for oss hvordan et sameie mellom to eller flere personer kan oppstå.

Dersom det ikke kan sannsynliggjøres at det eksisterer et sameie vil domstolen komme til at den ene parten er eneeier.

Hvis det kan bevises at det eksisterer et sameie sier sameieloven § 2 at sameierne eier en halvpart hver, dersom ikke annet er avtalt eller fremgår på annen måte.

Eksempel:

Marit og Harald har inngått en samboeravtale hvor

-UGIFT SAMLIV-

det er bestemt at de skal ha en datamaskin i sameie. Hvis ikke annet er bestemt i avtalen, vil sameieloven komme inn og supplere denne. Det antas at de eier en ideell halvpart hver av datamaskinen.

Det er ikke noe i veien for at sameiebrøken endres under sameiet.

Eksempel:

Hvis Harald betaler for oppgradering av datamaskinen slik at den stiger betraktelig i verdi, vil det føre til at han eier en større andel av den enn det han opprinnelig gjorde. Dette må bevises. Marit og Harald bør enten endre avtalen, eller Harald kan ta vare på kvitteringen og vise til trekk fra sin konto. Endring av avtalen slik at den til enhver tid stemmer med de faktiske forhold, vil være å foretrekke av bevis hensyn.

Hvis det oppstår uenighet om det foreligger sameie eller eneeie, er det den som påstår noe annet enn det som fremgår av grunnboken, kjøpekontrakt eller lignende som må bevise sitt krav. Det samme gjelder dersom det er uenighet om hvor stor eierandel hver av partene i et sameie har, eller dersom man mener å eie mer enn halvparten og dette ikke er avtalt. Bevisbyrden for om sameie foreligger hviler altså på den som ikke utad står som eier, men som påstår å ha en sameieandel.

2.1.1 Avtale

Sameie kan for det første oppstå ved inngåelse av en avtale. Dette kan være tilfelle hvor man går sammen om å kjøpe en gjenstand, som en deretter vil være sameiere i.

Eksempel:

-UGIFT SAMLIV-

Thomas og Rita bestemmer seg for å flytte sammen og i den anledning kjøper de ny leilighet. De avtaler skriftlig at de skal eie leiligheten sammen, med en halvpart hver.

Sameieandel som gave eller vederlag

Et annet tilfelle er hvor den ene parten i utgangspunktet eier tingen alene, men så inngår avtale med den annen part om at denne også skal ha en sameieandel. Sameieandelen kan gis som gave eller mot et vederlag.

Eksempel:

Kari eide leiligheten før hun traff Per. Når Per flytter inn bestemmer de seg for at han skal være sameier i leiligheten med en halvpart, mot å betale til Kari halvparten av leilighetens verdi. Per blir tinglyst som medeier i leiligheten.

2.1.2 Bestemmelse av tredjemann

Også en utenforstående tredjemann kan bestemme at en ting skal være i sameie mellom bestemte personer. ”Tredjemann” er en person som ikke er en direkte part i sameieforholdet, og som heller ikke skal være sameier.

Eksempel ved dødsfall:

Din tante Alma har i sitt testament bestemt at feriehuset på Tjøme skal være arvingenes sameie. Hvis det ikke står noe om eierforholdene vil arvingenes eierandel være like stor.

Giver av en ting kan også bestemme at gaven skal være mottakernes sameie.

Eksempel på gave:

Din tante Alma har lyst til at du skal overta hytta på fjellet sammen med din samboer. Hun velger da å gi

-UGIFT SAMLIV-

huset som en gave, og bestemmer at dere skal være sameiere med en like stor andel hver. Dette bør tinglyses.

2.1.3 Tilfeldig sameie/sammenblandingssameie

En meget praktisk form for sameie oppstår ofte uten at det egentlig er direkte planlagt av partene.

Omstendigheter ved anskaffelsen eller i ettertid kan medføre at ting blir i sameie mellom to eller flere personer. Eksempler på dette kan være at den ene samboeren betaler forbruksutgifter i stor grad eller arbeider i hjemmet. Sameieandelen kan da erverves på en indirekte måte. Se nedenfor.

Eksempel på sammenblanding:

Helle og Bjørn er samboere. De har alle sine penger på en felles bankkonto, som skal gå til egenkapital av bolig de har tenkt å anskaffe seg. Bankkontoen benyttes også til anskaffelse av møbler, mat og betaling av regninger. Ingen av samboerne eide noe før de flyttet sammen, men kjøper en bolig etter noen års samboerskap. Det foreligger her en andel av boligens kjøpesum som skriver seg fra hver av samboerne. De eier derfor huset som sameiere med en halvpart hver, siden en annen eierbrøk ikke kan bevises.

En aktuell indirekte ervervsform er betaling av forbruksutgifter. Denne formen for sameie er vanlig mellom ektefeller og samboere. På grunn av det økonomiske fellesskapet mellom partene, oppstår en sammenblanding av økonomien. Det kan derfor bli umulig å fastslå hvem som reelt sett har stått for ervervet av den enkelte gjenstand. Følgelig kan tingen bli ansett for å være i sameie mellom partene.

Momenter av betydning når det skal vurderes om

-UGIFT SAMLIV-

sameie har oppstått er:

- om anskaffelsene er et resultat av et økonomisk fellesskap mellom partene,
- samlivets varighet,
- om partene sammen har planlagt anskaffelsen,
- hva slags eiendeler det dreier seg om.

Merk at det skal mer til før sameie etableres ved sammenblanding, i forhold til de andre måter sameie kan oppstå på, f.eks. ved å kjøpe noe sammen.

2.1.4 Ikke skiftet dødsbo

En fjerde form for sameie oppstår når flere arvinger etter en avdød person sammen "eier" arven fra arvefallet og til den blir fordelt mellom partene. Sameie i slike tilfeller vil altså være av midlertidig karakter. Dette vil ikke bli behandlet nærmere i denne brosjyren.

2.2 Hvordan sikre sin sameieandel

2.2.1 Fast eiendom

Tinglysing er en særlig form for registrering av forskjellige disposisjoner. Alle dokumenter som gir uttrykk for rettigheter til fast eiendom, registreres i et offentlig register (grunnboken). Grunnboken viser hvem som til enhver tid er eier (hjemmelshaver) av en eiendom, og hvilke rettigheter, plikter eller panteheftelser som er registrert (tinglyst) på eiendommen. Opplysningene i grunnboken er tilgjengelig for alle.

For å hindre at en sameier foretar disposisjoner utover sin sameieandel, f.eks. prøver å selge uten samtykke, kan den sameier som ikke står registrert

-UGIFT SAMLIV-

som hjemmelshaver tinglyse sin rettighet. Ved tinglysing vil sameieandelen være synlig utad overfor andre. Dette kan f.eks. være en kjøper eller en panthaver. For å få tinglyst sin sameierett, må man ha en skriftlig avtale om sameieandelen. Se mer om dette på www.statkart.no.

Eksempel på hvorfor du bør tinglyse:

Christin og Jonny er samboere. De kjøper seg et rekkehus sammen. Jonny har stor gjeld og problemer med å betale kreditorene sine; han ønsker derfor å selge rekkehuset. Christin har imidlertid registrert sin sameieandel i grunnboken, slik at også hun står som hjemmelshaver. Jonny kan da kun selge eller pantsette sin andel i rekkehuset. For å råde over hele rekkehuset, trenger han samtykke fra Christin.

2.2.2 Løsøre og rettigheter

For registrerbart løsøre f.eks. biler, sikres rettsvern ved å registrere sameieandelen i Motorvognregisteret. For å få eiendomsretten registrert, må dette gjøres samtidig med at bilen kjøpes. Det kan også være lurt å registrere begge sameiere hos biltilsynet. Se www.brreg.no.

Løsøre som ikke kan registreres i noe register, f.eks. smykker og kunst, kan det være praktisk vanskelig å sikre sin sameieandel i. Et mulig alternativ er å opprette en avtale mellom partene.

For sameierett i bankinnskudd, aksjer og andre verdipapirer gjelder det særlige regler som for registrering av eiendom, dvs. spesielle rettsvernsregler. Vi anbefaler deg å ta kontakt med banken for å få hjelp til registrering av sameieandelen i denne type løsøre.

2.3 Råderetten i det etablerte sameie

2.3.1 Generelle regler om råderett for sameiere

Sameiere kan normalt bruke sameietingen som sin egen. Hva sameierne kan gjøre med tingen, kan være fastsatt i avtalen mellom dem. Er ikke noe avtalt, uttrykkelig eller stilltiende, kommer sameielovens regler til anvendelse.

Det følger av sameieloven at tingen kan brukes til det formålet den er anskaffet til, og på vanlig måte. Generelt kan hver av sameierne bruke tingen som om de eier den, men ikke utover sin sameieandel. Bruken må skje på en slik måte at den ikke er til skade for den andre sameieren. Utgifter til vedlikehold deles etter hvor stor andel man eier.

Sameierne kan når som helst selge eller pantsette sin andel av sameiegjenstanden, med mindre noe annet er avtalt eller forutsatt. En sameieandel kan også overføres ved arv. Du kan lese mer om forkjøpsrett i punkt 1.2 i del III.

2.3.2 Spesielle regler om råderetten for sameiere

Det gis her en kort oversikt over hvilken råderett en sameier har over ulike typer sameiegjenstander.

a) Fast eiendom som er i sameie

Hvis dere kjøper en leilighet sammen, bør dere sørge for at begge står som eiere på skjøtet, og at det blir tinglyst i grunnboken at begge skal være eiere. Hvis det ikke er avtalt et annet eierforhold, vil dere bli ansett som eiere av en halvpart hver.

-UGIFT SAMLIV-

Eksempel:

Anette og Martin er samboere, og ønsker å kjøpe seg en leilighet sammen. Både Anette og Martin skriver under på eiendomsskjøtet, og begge blir tinglyst som eiere. Anette er akkurat ferdig med et kostbart studium, så hun har dessverre ikke så mye penger. De avtaler derfor at Martin skal eie $3/4$, og at Anette skal eie $1/4$. Dette sørger de for å tinglyse i grunnboken. Martin skal da dekke $3/4$, av alle utgiftene forbundet med leiligheten, og Anette skal dekke $1/4$.

Dersom en eiendom er kjøpt i den enes navn, er det ikke sikkert at den som står registrert, er eneeier. Om eiendommen eies av den som er registrert, eller av begge samboere som sameie, må vurderes konkret. Det er avgjørende hvordan boligen blir nedbetalt; det er de reelle eiendomsforhold som skal legges til grunn. Dersom det reelle eierforholdet avviker fra det formelle må dette bevises. Dette fordi kreditorene vil legge det formelle til grunn.

b) Løsøre/rettigheter som er i sameie

Utgangspunktet er som ved fast eiendom. Hver av samboerne råder over det de selv kjøper og eier. Hvis dere har en skriftlig avtale som sier at dere er sameiere, spiller det ingen rolle om bare den enes navn står på kvitteringen, eller at bare den ene av dere faktisk har betalt kjøleskapet og fjernsynet. Det er det reelle forholdet som er avgjørende, men det kan i praksis være vanskelig å bevise at du har en sameieandel i tingen hvis dere ikke har en avtale.

3. Partenes ansvar for gjeld

Ansvar overfor kreditor

Den gjeld hver samboer hadde ved samlivets begynnelse vil vedkommende alene være ansvarlig for overfor kreditor (långiver). Det samme gjelder den gjeld som hver av partene pådrar seg under samlivet.

Samboere kan ta opp lån sammen. Normalt vil långiver kreve at samboere står solidarisk ansvarlig. At samboere står solidarisk ansvarlig for lånet innebærer som hovedregel at långiver kan kreve beløpet tilbakebetalt av en av dem dersom lånet f.eks. misligholdes. Den som betaler mer enn sin del av gjelden i henhold til avtale mellom samboerne, kan kreve at samboeren betaler tilbake den del av gjelden som vedkommende skulle betalt. Dette kalles regress.

Ansvar mellom partene

Samboere har full adgang til å avtale en annen ansvarsfordeling seg imellom enn den ansvarsfordeling de har overfor kreditor. Det er viktig å være klar over at en slik avtale ikke vil få virkning overfor kreditor. Kreditor kan fremdeles velge å kreve en av partene for hele gjelden dersom de er solidarisk ansvarlige.

Partene kan i forhold til hverandre anses som medansvarlige for gjelden, selv om ikke begge står som ansvarlige på låneavtalen. Dette gjelder selv om samboerne ikke har opprettet en skriftlig avtale om fordeling av gjeldsansvaret. Hvorvidt man er medansvarlig vil bero på en konkret vurdering. I vurderingen blir det lagt vekt på hensikten med låneopptaket og om anskaffelsen skulle være til felles bruk.

Tvangsinndrivelse

Dersom lånet misligholdes, kan kreditor

av gjeld

tvangsinndrive gjelden ved å ta beslag i de eiendelene som tilhører skyldneren.

En kreditor kan ta beslag i alle løsøregjenstander som befinner seg i samboernes bolig. Dette gjelder likevel ikke dersom samboerne kan sannsynliggjøre at gjenstanden ikke tilhører skyldneren. Som bevis kan man for eksempel bruke kvitteringer, samboeravtale og lignende.

For fast eiendom gjelder lignende regler. Kreditor kan ta beslag i en ideell halvdel av felles bolig som er anskaffet under samlivet. Dette gjelder likevel ikke dersom samboerne kan sannsynliggjøre et annet eierforhold. At kun den ene samboeren er registrert som eier, er ikke nok til å sannsynliggjøre at vedkommende er eier av eiendommen. En samboeravtale som angir eierforholdet kan være et moment som sannsynliggjør eierforholdet. Av bevismessige hensyn bør en avtale om eierforholdet tinglyses i grunnboken.

Det er viktig å være klar over at panteheftelser fortsetter å bestå selv om eiendelen eller deler av den skifter eier. Når en samboer blir medeier i den andres bolig, vil den andres pantegjeld fremdeles hefte på hele boligen. Panteheftelser faller ikke bort før lånet er betalt eller kreditor samtykker i å slette panteheftelsen.

Dersom kreditor ikke får dekning for sitt krav, kan det begjæres tvangssalg av eiendeler gjennom namsmannen. Tvangssalg av løsøre skjer normalt ved auksjon, mens tvangssalg av fast eiendom som oftest skjer gjennom eiendomsmegler. I stedet for tvangssalg kan kreditor få utleggstrekk i skyldnerens lønn.

Samboerne skal varsles om at tvangsinndrivelse av kravet vil bli iverksatt. Samboerne har i visse tilfeller krav på erstatningsbolig.

Lov om fordringshavernes dekningsrett av 8. juni 1984 nr 59

Lov om tvangsfullbyrdelse av 26. juni 1992 nr 86

Lov om gjeldsbrev av 17. februar 1939 nr 1

4. Betaling av faste utgifter, forsørgelsesplikt

Hver av samboerne har i utgangspunktet kun plikt til å betale utgiftene knyttet til de ting hun eller han eier. Partene bør likevel inngå avtale om hvordan felles utgifter og utgifter til det daglige hushold skal dekkes.

Samboere har ingen lovbestemt forsørgelsesplikt. Forsørgelsesplikt må være avtalt eller stilltiende forutsatt. En uttrykkelig avtale om forsørgelsesplikt kan man få håndhevet gjennom rettsak ved de ordinære domstoler.

Begge samboere har automatisk forsørgelsesplikt for felles barn. Du kan lese mer om dette på side 42.

5. Særlig om den felles bolig, eierforhold og overdragelse

Selveier bolig

For selveide boliger står samboerne fritt til å bestemme eierforholdet. Boligen kan eies av den ene alene, eller av begge etter en nærmere fastsatt eierbrøk. Det reelle eierforholdet bør tinglyses. Dette gjøres ved å fylle ut et skjøte, og sende det til tinglysning. Dette kan du lese om overfor under punkt 1.3. Skjøte fåes kjøpt i bokhandelen.

For tinglysning av overdragelsen må det betales en

-UGIFT SAMLIV-

tinglysingsavgift. Tinglysingsavgiften varierer. Hovedregelen er at det også skal betales dokumentavgift ved tinglysingen av dokument som overfører hjemmel til fast eiendom. Avgiften utgjør 2,5 % av avgiftsgrunnlaget. Se ordlisten.

Hjemmelsoverdragelse fra den ene samboeren til den andre ved samlivsbrudd, er imidlertid fritatt for dokumentavgift.

For å regnes som samboere som fritas for dokumentavgift må man ha levd sammen i et ekteskaplignende eller partnerskaplignende forhold, og hatt felles folkeregistrert adresse i minst to år forut for samlivsbruddet. Samboere som venter, har eller har hatt felles barn, er også fritatt for dokumentavgift ved samlivsbrudd.

Eierseksjon

Ordningen med eierseksjonssameie innebærer at man eier en seksjon i en bygning som er i sameie, og har en bruksrett til sin leilighet. Samboere kan fritt eie en slik seksjon sammen. Kjøp eller overføring av en del av seksjonen tinglyses i grunnboken.

Borettslagsleilighet

Borettslagsleilighet er en boform som går ut på at man kjøper en andel i borettslaget. Til denne andelen er det knyttet en borettsrett. Kjøp av andel, eventuelt overføring av en del av andelen fra en samboer til en annen, registreres hos borettslagets forretningsfører.

Aksjeleilighet

Aksjeleilighet er en boform der man eier en aksje i for eksempel et boligselskap. Til aksjen er det knyttet en borettsrett. Det vil fremgå av boligselskapets vedtekter om samboerne kan eie en slik borettsrett sammen.

Obligasjonsleilighet

Obligasjonsleilighet er en boform der man har en leierett som er knyttet til det å gi huseieren et lån.

Lånet er vanligvis sikret med en pantobligasjon. Dersom samboerne yter lånet (innskuddet) til huseier sammen, vil de være sameiere i leieretten.

Leiet bolig

En person som leier bolig trenger ikke utleiers godkjenning for å bli samboer med sin kjæreste. Man bør imidlertid varsle utleier om hvem som flytter inn. Utleier kan ikke nekte noen å bli samboere med mindre det foreligger saklig grunn til dette. Det skal mye til for at det foreligger en saklig grunn.

Lov om tinglysing av 7. juni 1935 nr 2

Lov om rettsgebyr av 17. desember 1982 nr 86

Lov om eierseksjoner av 23. mai 1997 nr 31

Lov om burettslag av 6. juni 2003 nr 39

Lov om husleieavtaler av 26. mars 1999 nr 17

Lov om dokumentavgift av 12. desember 1975 nr 59

6. Momenter i en samboeravtale

Da det ikke finnes noen lov som direkte regulerer det økonomiske forholdet mellom samboere, er det viktig at partene inngår samboeravtale. En samboeravtale bør på en ryddig og oversiktlig måte avklare alt vedrørende eierforhold, gjeldsforpliktelser, forpliktelser overfor hverandre og hvorledes det økonomiske oppgjøret skal skje ved et eventuelt samlivsopphør. Ved å inngå en samboeravtale kan samboerne forebygge rettslige konflikter. I en situasjon som i utgangspunktet kan være følelsesmessig vanskelig kan en avtale gjøre situasjonen lettere.

Dersom man ikke inngår samboeravtale og enighet ikke oppnås i oppgjørssituasjonen, er den eneste muligheten å reise sak for domstolene.

-UGIFT SAMLIV-

Samboeravtaler om eierforhold kan settes til side på grunn av urimelighet. Det skal imidlertid mye til før domstolen setter en avtale til side. Videre kan avtalen i visse tilfeller kreves omstøtt i en konkurssituasjon.

- Eiendom og løsøre** Samboerne bør avtale eierforholdet for bolig, fritidseiendom, biler, andre registrerbare eiendeler, vanlig innbo og andre eiendeler. Det er også en fordel å avtale det interne ansvaret for gjeld knyttet til boligen, samt ansvaret for dekning av utgifter knyttet til eiendelene. Eierforholdet for fast eiendom bør tinglyses i grunnboken.
- Kapital og gjeldsforhold** Samboerne bør avtale hvem som er eier av bankinnskudd og andre fordringer. De bør også avtale hva som skal skje med forsikringsutbetalinger. Videre bør det avtales hvem som har det interne ansvar for gjeld knyttet til andre eiendeler enn boligen.
- Utgiftsdekning under samlivet** Partene bør avtale hvordan dekning av utgifter til felles hushold skal skje og om de skal ha gjensidig plikt til å forsørge hverandre. Dersom en av partene er hjemmeværende med felles barn mens den andre har inntektsgivende arbeid, bør det avtales hvordan den hjemmeværende skal få godskrevet sin innsats ved et eventuelt samlivsbrudd. Det samme gjelder dersom en av partene betaler faste utgifter mens den andre investerer i varige verdier.
- Deling ved samlivsbrudd** Med tanke på et eventuelt samlivsbrudd bør samboerne avtale hvordan det økonomiske oppgjøret skal skje.
Partene kan for eksempel avtale hvem av dem som skal overta felles bolig ved et samlivsbrudd, hvem som skal overta gjelden knyttet til boligen og

-UGIFT SAMLIV-

hvordan oppgjøret ellers skal skje. Det bør også avtales hvilken rett hver av partene skal ha til å råde over eiendelene i tidsrommet fra partene bestemmer seg for å avbryte samlivet til oppgjøret er gjennomført. Videre bør det reguleres hva som skal skje med bankinnskudd og med begunstigelser til livsforsikringer.

Dersom du ønsker å opprette samboeravtale, kan du henvende deg til JURK eller besøke JURKs internettside www.jurk.no.

7. Ytelser fra folketrygden

Før 1994 var det store forskjeller mellom ektefeller og samboere på enkelte punkter i trygdelovgivningen. Fra 1994 ble samboere som har eller har hatt barn sammen likestilt med ektefeller når det gjelder trygdeytelser. Også samboere som tidligere har vært gift med hverandre likestilles med ektefeller i forhold til ytelser fra folketrygden. Samboere som omfattes av reglene som trådte i kraft i 1994 har plikt til å melde fra til trygdekontoret og ligningskontoret om sitt samboerskap. Brudd på meldeplikten er straffbart.

For å få informasjon om trygdereglene, kan du kontakte ditt lokale NAV-kontor, som har opplysnings- og veiledningsplikt.

8. Skatt

Samboere som lignes under ett

Samboere kan i visse tilfeller bli lignet under ett (sambeskattes).

Dette gjelder blant annet dersom de har eller har hatt felles barn, dersom de tidligere har vært gift eller dersom en eller begge er pensjonister med rett til

ytelser fra folketrygden.

Klassefradrag

Samboere som lignedes under ett tilhører skatteklasser 2. Andre samboere tilhører skatteklasser 1.

Formuesskatt

På selvangivelsen skal det føres opp den formue som skatteyteren har. For samboere som ikke lignedes under ett er det derfor av betydning å fastslå hvem som eier hva, slik at eieren selv betaler formuesskatt for tingen. Dersom eierforholdene fraviker det som eventuelt er registrert, må avtale om eierforholdet legges ved selvangivelsen.

Ytterligere informasjon om skattereglene får du ved å henvende deg til ditt lokale ligningskontor, som har veilednings- og opplysningsplikt. Ditt nærmeste ligningskontor kan du finne på www.skatteetaten.no.

Skatteloven

av 26. mars 1999 nr 14

9. Livsforsikring

Livsforsikring kan tegnes på eget liv, med samboeren som begunstiget. Man betaler premien selv. Livsforsikring kan også tegnes på samboerens liv. Den som tegner forsikringen får denne utbetalt dersom samboeren dør, eventuelt blir ufør.

Samboere har begrenset arverett etter hverandre. Dersom avdøde etterlater seg livsarvinger, vil de ha krav på to tredjedeler av den formue avdøde etterlater seg. Dersom avdøde ikke har testamentert over den siste tredjedelen, har livsarvingene krav på alt hun eller han etterlater seg. Samboere kan oppnevne hverandre som begunstiget til å få utbetaling etter livsforsikringen. Slik begunstigelse er et godt alternativ for samboerne til å sikre

hverandre dersom en av dem dør. Se side 34 følgende.

Lov om forsikringsavtaler av 16. juni 1989 nr 69

III DET ØKONOMISKE OPPGJØR VED SAMLIVETS OPPHØR

1. Oppgjør ved samlivsbrudd

Fremgangsmåte

Når samlivsbrudd er et faktum, er det i de fleste tilfeller naturlig at det skjer en fordeling mellom partene av eiendeler og gjeld. Ved oppgjøret må eierforhold og gjeldsansvar innad avklares. Deretter må partene bli enige om hvem som skal beholde hvilke eiendeler, og hvem som skal overta ansvaret for hvilken gjeld. Hvis partene ikke har inngått samboeravtale, beholder hver av dem i utgangspunktet sine eiendeler og den gjeld vedkommende er ansvarlig for.

Avtaler om det økonomiske oppgjøret

Dersom partene under samlivet har inngått avtale om hvordan det økonomiske oppgjøret skal skje ved samlivets opphør, skal denne avtalen legges til grunn. Det er imidlertid ingenting i veien for at partene i oppgjørssituasjonen blir enige om at de ikke skal legge avtalen til grunn likevel. Partene har altså full avtalefrihet i forbindelse med oppgjøret.

Urimelighet

En avtale om hvordan det økonomiske oppgjøret skal skje kan kreves satt til side på grunn av urimelighet. Det skal imidlertid mye til for å få satt en avtale til side.

Delingsavtale

Når delingen er gjennomført, kan det være en fordel å inngå en delingsavtale. I en delingsavtale bør det gå frem at det økonomiske oppgjøret mellom partene

er gjennomført, hva dette oppgjøret faktisk gikk ut på og at partene ikke har mer å kreve av hverandre.

1.1 Eierforhold

Dersom partene har inngått samboeravtale, vil eierforholdene til de forskjellige eiendelene normalt fremgå av denne.

Ofte har ikke partene opprettet noen samboeravtale. Eierforholdene og det økonomiske oppgjøret ved et samlivsbrudd følger da av alminnelige formuerettslige regler. Vi vil i det følgende presentere hovedtrekkene i disse reglene.

Eneeie beholdes av eieren

Eiendeler som hver av partene eide ved samlivets begynnelse, eller senere har kjøpt, mottatt i gave eller arvet, er vedkommendes eneeie. Eiendeler som er eneeie beholdes i utgangspunktet av den som eier dem.

Bidrag

Det kan imidlertid forekomme at den andre har ytet et bidrag til anskaffelse av eller verdiøkning i den andres eneeie. Slike bidrag kan på visse vilkår føre til at vedkommende har opparbeidet seg en sameieandel i eiendelen.

Selv om bidraget ikke har vært stort nok til at vedkommende har opparbeidet seg en sameieandel i tingen, kan det være at hun eller han kan kreve et vederlag for bidraget. Du kan lese om vederlagskrav på side 27.

Husstands-fellesskaps-loven

Reglene i husstandsfellesskapsloven representerer et unntak fra hovedregelen om at eneeiegjenstander beholdes av eieren. Etter husstandsfellesskapsloven kan en samboer kreve å få overta fast eiendom som helt eller delvis tilhører den andre samboeren, og

-UGIFT SAMLIV-

som har fungert som partenes felles bolig. Vi kommer nærmere tilbake til disse reglene under punkt 1.3.

Sameie

Dersom partene har gjenstander i sameie vil ikke sameiet automatisk bli oppløst ved at partene bryter samlivet.

Hvis partene ikke blir enige om fordelingen av sameiegjenstandene og gjenstandene heller ikke blir fordelt etter reglene i husstandsfellesskapsloven, vil sameiet fortsette å bestå. Partene har da to muligheter, hver av dem kan enten selge sin andel til utenforstående eller kreve sameiet tvangsoppløst. Vi skal i det følgende se på disse to alternativene.

Salg av sameieandel

Hver av sameierne kan fritt selge sin andel av sameiegjenstanden. Den andre sameieren vil da ha forkjøpsrett. Dette reguleres av sameieloven § 11. Forkjøpsretten må gjøres gjeldende innen seks måneder etter at eiendommen ble overdratt. Kravet må fremsettes skriftlig overfor selger og den nye eieren.

Forkjøpsrett

Unntak fra forkjøpsretten

Forkjøpsretten kan ikke gjøres gjeldende dersom sameieandelen blir solgt til den ene sameierens barn eller andre nærstående personer. Disse tilhører den såkalte vernede krets. Den vernede krets har en særlig rett til å overta sameieandelen. Dette betyr at sameieren ikke kan kreve forkjøpsrett hvis barn eller andre nærstående personer av den andre sameieren ønsker å overta.

Oppløsning av sameiet

Hver av partene kan kreve sameiet tvangsoppløst. Begjæring om tvangsoppløsning sendes til tingretten der eiendommen ligger. Tvangsoppløsningen skjer i de aller fleste tilfeller ved at eiendommen blir solgt gjennom en eiendomsmegler. Når salget er

-UGIFT SAMLIV-

gjennomført, blir salgssummen, med fratrukk for utgifter og gebyrer, utbetalt til partene etter sameiebrøkene. Hver av sameierne har rett til å kjøpe eiendommen ved å betale en sum tilsvarende det høyeste budet som kommer inn under tvangssalget.

Dersom partene er enige om at én av dem skal overta eiendommen, men ikke er enige om hvem av dem det skal være, kan de avtale at tingretten avholder en intern auksjon. I en slik auksjon deltar bare sameierne.

Rådighet

Det er viktig å være klar over at inntil sameiegjenstanden er solgt, enten ved frivillig eller tvungen oppløsning av sameiet, har begge parter like stor rett til å benytte eiendelen. Den ene sameieren kan eksempelvis ikke bytte lås i inngangsdøren til felles bolig, slik at den andre ikke gis tilgang til boligen. Slike handlinger kan være ulovlige etter straffeloven.

Vederlagskrav

En samboer kan ved sin innsats ha bidratt til at den andre har kunnet opparbeide seg verdier. Samboeren kan på denne måten ha opparbeidet seg en sameieandel i gjenstanden. Innsatsen kan bestå i direkte pengetilskudd, oppussingsarbeid og lignende på den andres eiendom. Arbeid i hjemmet og omsorg for felles barn, samt betaling av felles utgifter og utgifter til daglig hushold kan også regnes som slik innsats. I de tilfellene der innsatsen ikke har vært stor nok til at vedkommende har opparbeidet seg en sameieandel, kan det være rimelig at vedkommende får et vederlag for innsatsen. Vederlagskravet innebærer en økonomisk kompensasjon for partnerens investering.

Det er viktig å være klar over at dersom partene ikke

blir enige om et vederlag, må den som krever vederlaget reise sak for domstolene. Det finnes ikke lovregler om vederlagskrav mellom samboere. Domstolen vil derfor foreta en skjønnsmessig vurdering av om vederlag skal tilkjennes.

Lov om sameige av 18. juni 1965 nr 6

Lov om tvangfullbyrdelse av 26. juni 1992 nr 86

Lov om løysingsretter av 9. desember 1994 nr 64

1.2 Overtakelse av boligen

Samboerne kan ved et samlivsbrudd avtale hvem som skal overta boligen. Dersom de ikke blir enige, kan reglene i husstandsfellesskapsloven komme til anvendelse.

Hus-stands-fellesskaps-loven

Husstandsfellesskapsloven kan gi en samboer rett til å overta felles bolig og innbo på visse vilkår. Den samboeren som krever overtakelse etter reglene i husstandsfellesskapsloven, må reise sak for domstolene dersom enighet ikke oppnås.

Det er en rekke vilkår som må være oppfylt for at en samboer skal kunne overta boligen etter reglene i husstandsfellesskapsloven:

- *Samboerne må være over 18 år.*
- *Samboerne må ha bodd sammen i minst to år eller de må ha, ha hatt eller vente barn sammen.* Kravet om at samboerne må ha bodd sammen i minst to år, innebærer ikke at de har hatt samme folkeregistrerte adresse i to år. Dersom samboerne ikke har hatt samme folkeregistrerte adresse i to år, er det imidlertid et vilkår at de kan bevise på annen måte at de har bodd sammen i minst to år.

-UGIFT SAMLIV-

- *Eiendommen som kreves overtatt må utelukkende eller hovedsakelig ha tjent som partenes felles bolig. Dersom boligen for eksempel er knyttet til et stort gartneri, vil ikke vilkåret være oppfylt, da eiendommen også har blitt benyttet til næringsvirksomhet. Vilkåret vil heller ikke være oppfylt dersom samboerne ikke har bodd på eiendommen sammen, for eksempel fordi den har vært leid ut mens partene bodde i en annen bolig.*
- *Sterke grunner må tale for at vedkommende får overta eiendommen. Den som krever overtakelse må ha interesser og behov for å overta eiendommen som veier tyngre enn den andres behov for å beholde eiendommen. Det vektlegges hvem barna skal bo sammen med. Videre legges det også vekt på sosiale grunner, partens tilknytning til stedet, nærhet til arbeid og skole, samboerforholdets varighet osv. Det kan også ha betydning om boligen ble anskaffet med tanke på samlivet, eller om den ble anskaffet før samlivet startet.*

Vi skal kort se hvordan reglene gjør seg gjeldende i forhold til de forskjellige typer boliger:

Selveie

Retten til å overta en eiendom som er i selveie eller andel av slik eiendom etter reglene i husstandsfellesskapsloven er en innløsningsrett på linje med en forkjøpsrett. Husstandsfellesskapsloven kan også gi en samboer rett til å overta bolig som er den andres eneie. Det er ikke en rett til å overta boligen vederlagsfritt. Den som overtar en slik bolig etter reglene i husstandsfellesskapsloven må betale ut den andre. Overdragelsen får rettsvern ved at man fyller ut et skjøte, som så tinglyses i grunnboken. Du

-UGIFT SAMLIV-

kan lese mer om utfylling og tinglysing av skjøte på side 7.

Dersom en part får overta boligen etter reglene i husstandsfellesskapsloven, skal den andre samboeren løses ut med markedsverdien på det tidspunktet det bestemmes at vedkommende skal overta boligen. Den som overtar boligen har rett til seks måneders utsettelse med betalingen. Den andre samboeren har i så fall krav på rente på beløpet.

Når boligen er i sameie mellom partene og partene ikke har barn, kan det tenkes at ingen av partene har sterke grunner for å overta boligen. Ingen av partene kan da kreve å få overta boligen etter reglene i husstandsfellesskapsloven. Partene må gå veien om tvangsoppløsning etter reglene i sameieloven dersom de ikke blir enige.

Odelsrett, arv og gave

Retten til å overta eiendom i selveie gjelder ikke når den andre parten har odelsrett til eiendommen. En eiendom kan heller ikke kreves overtatt etter reglene i husstandsfellesskapsloven dersom den er ervervet fra den andres slekt ved arv eller gave.

Bruksrett

Selv om en samboer ikke har sterke nok grunner til å få overta en selveier eiendom, kan vedkommende på visse vilkår få en bruksrett til eiendommen. Dette kan hun eller han også få til eiendom som den andre parten har odelsrett til eller som er ervervet fra hennes eller hans slekt ved arv eller gave. Det skal mindre til for å få bruksrett til eiendommen enn for å få overta eiendommen. Dersom en part får bruksrett til boligen, kan den andre kreve markedsleie for sin del av boligen. Den bruksberettigede har ikke plikt til å betale leie før det settes frem krav om det. En bruksrett bør tinglyses i grunnboken. Dersom bruksretten ikke er tinglyst, kan den falle bort ved

salg eller tvangssalg av boligen.

Leiet bolig

En samboer kan gis rett til å overta en husleiekontrakt som er opprettet i den andre samboerens navn. Utleieren kan ikke motsette seg slik overdragelse av leiekontrakten, så lenge vilkårene etter husstandsfellesskapsloven er oppfylt. Det er et vilkår at utleieren varsles om overdragelsen.

Dersom en samboer overtar en husleiekontrakt etter reglene i husstandsfellesskapsloven, er begge samboerne solidarisk ansvarlige for leien til leietiden er slutt, eller til den tid leieforholdet lovlig kan sies opp. Tilsvarende regler gjelder for eierseksjonsleiligheter, aksje- og obligasjons- og borettslagsleiligheter etter reglene i husstandsfellesskapsloven.

Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører av 4. juli 1991 nr 45
Lov om husleie av 16. juni 1939 nr 6

1.3 Gjeld

På samme måte som hver av partene i utgangspunktet beholder sine eiendeler ved et samlivsbrudd, beholder de også sin gjeld. Den som er ansvarlig overfor eventuelle kreditorer vil også fortsette å være ansvarlig overfor ham etter et samlivsbrudd. Dette gjelder uavhengig av hva partene avtaler eksempelvis i forbindelse med overtakelse av bolig.

Det er viktig å være klar over at avtaler mellom partene om overføring av gjeldsansvaret ikke får virkning overfor långiver. Man bør derfor ikke

skrive under på skjøte som overfører eiendomsretten til den andre parten, før man har fått en skriftlig erklæring fra långiver om at man er fri fra sitt ansvar som skyldner.

1.4 Offentlige ytelser etter samlivsbrudd

Det kan i visse tilfeller gis etterlattepensjon etter den tidligere samboer. Vilkåret for å få etterlattepensjon er at dødsfallet finner sted innen fem år etter samlivsbruddet. Videre må samboerforholdet ha vart i minst 5 år, og partene må ha eller ha hatt barn sammen eller ha omsorgen for den avdødes barn på dødsfallstidspunktet.

Lov om folketrygd av 28. februar 1997 nr. 19

1.5 Forsikring

Livsforsikring

I forsikringspolisen kan partene få notert en bestemmelse om bortfall av begunstigelse ved samlivsbrudd. Dersom en part ønsker at den andre fortsatt skal være begunstiget etter et samlivsbrudd, bør forsikringsselskapet underrettes om dette.

Gjenkjøpsverdi

Eventuell gjenkjøpsverdi av livsforsikringen eies av forsikringstakeren dersom ikke annet er avtalt. En gjenkjøpsverdi er det beløp som er innbetalt på sparedelen av livsforsikringen. Hvis den andre parten har bidratt til innbetalinger på sparedelen av livsforsikringen, kan det være at vedkommende har krav på et vederlag.

Dersom partene har tegnet felles livsforsikring, bør man få forsikringsselskapet til å dele forsikringen i to separate livsforsikringer ved samlivsbruddet.

Dersom en part har tegnet livsforsikring på den andres liv, vil denne fortsette å gjelde også etter samlivsbruddet, med mindre forsikringen sies opp.

Lov om forsikringsavtaler av 16. juni 1989 nr 69

1.6 Testamenter

Dersom partene ønsker at testamentet skal falle bort ved et samlivsbrudd, bør det tas inn en bestemmelse om dette i testamentet. Det kan imidlertid være tilfeller der partene fremdeles ønsker at den andre skal være tilgodesett i vedkommendes testament. Dersom dette er tilfellet, bør det føyes til en slik bestemmelse i testamentet, slik at det ikke blir tvil om hvordan testamentet skal tolkes dersom vedkommende dør. Du kan lese mer om formkrav til opprettelse, endring og tilbakekall av testamentariske disposisjoner i brosjyren «Arv», som fås ved henvendelse til JURK.

Lov om arv av 3. mars 1972 nr 5

2. Opphør av samlivet ved den enes død

Fremgangsmåte

Når samlivet opphører ved at den ene samboeren dør, må man først bringe på det rene hvem av samboerne som eide hvilke eiendeler og hvem som heftet for hvilken gjeld. Deretter må man finne ut hvem som skal arve det den avdøde etterlater seg. Den ene samboerens død vil forøvrig få betydning i forhold til livsforsikring og offentlige ytelser.

2.1 Eierforhold

Som ved et økonomisk oppgjør etter samlivsbrudd, vil eierforholdene til de enkelte eiendeler følge av

vanlige formuerettslige regler eller eventuell avtale mellom partene. En avtale kan i visse tilfeller anses å være en testamentarisk disposisjon. Avtalen må da oppfylle kravene til testaments form, samt ikke krenke livsarvingenes pliktdel, for å kunne stå seg ved den enes død. Du kan lese mer om testamentariske disposisjoner i brosjyren «Arv».

2.2 Gjeld

Dødsboet vil bli ansvarlig overfor kreditor for den gjelden som avdøde var eneansvarlig for overfor kreditor. Dersom samboerne avtalte et annet ansvarsforhold innad, kan dødsboet kreve at gjenlevende samboer betaler sin del til dødsboet.

Dersom partene var solidarisk ansvarlige for gjelden, vil kreditor kunne kreve hele beløpet av gjenlevende samboer. Man blir solidarisk ansvarlig for gjeld dersom man har inngått en avtale som innebærer at alle involverte parter hefter for hele gjelden. Gjenlevende samboer kan i et slikt tilfelle kreve at dødsboet betaler til vedkommende den del av gjelden som partene avtalte at avdøde skulle være ansvarlig for.

2.3 Lovfestet arverett

Samboeres arverett

For samboere gjelder andre lovfestede arverettsregler enn for ektefeller. I arveloven skilles det mellom samboere med felles barn og samboere uten felles barn. I det følgende redegjøres det for de lovfestede arverettsreglene for samboere.

Samboere med felles barn

Begrepet samboere med felles barn omfatter par som har, har hatt eller venter barn. Det vil si at dersom man hadde et barn sammen som gikk bort, vil man omfattes av reglene for samboere med felles barn.

Det samme gjelder dersom den ene av samboerne går bort mens paret venter barn.

Arverett

Den gjenlevende samboeren har rett til arv tilsvarende fire ganger folketrygdens grunnbeløp dersom den andre går bort. Arveretten gjelder uten hensyn til pliktdelsarven til egne barn. Pliktdelsarv kan du lese mer om i brosjyren ”Arv”, som fås ved henvendelse til JURK. Dersom man ikke ønsker at samboeren skal arve seg, kan dette skrives ned i testament. Det er da viktig å være klar over at samboeren må informeres om dette for at testamentet skal være gyldig.

Uskifte

Å sitte i uskifte betyr at man ikke foretar et arveoppgjør etter avdøde, men lar verdiene gå inn i et uskiftebo som den gjenlevende disponerer over. For samboere er det kun enkelte verdier som kan inngå i uskifteboet, det vil si at man må foreta et delvis arveoppgjør for de verdiene som faller utenom. Man sier da at den gjenlevende sitter i uskifte. Dersom man ikke har økonomi til å kjøpe ut den avdødes arvinger fra felles bolig, kan uskifteretten være avgjørende for å kunne beholde felles bolig.

Det er viktig å være klar over at når man sitter i uskifte vil alt man eier eller blir eier av, som faller naturlig sammen med de uskiftede eiendelene, gå inn i uskifteboet. Gjenlevende samboer som velger å sitte i uskifte blir personlig ansvarlig for avdødes gjeld.

Gjenlevende samboer kan ta over felles bolig med innbo og bil, uten å skifte med avdødes arvinger. Dersom samboerne hadde en fritidseiendom som var til felles bruk, kan denne også overtas uskiftet med innbo. Dersom samboerne ønsker at også andre

-UGIFT SAMLIV-

verdier skal inngå i uskifteboet, må dette fastsettes i testament før dødsfallet. Dersom det ikke er opprettet slikt testament, kan den gjenlevende samboeren likevel sitte med andre verdier enn det som er nevnt ovenfor, dersom arvingene til avdøde samtykker i dette.

Hvis den avdøde hadde barn med andre enn samboeren, må disse samtykke i at den gjenlevende sitter i uskifte. Dersom de ikke samtykker kan de kreve at boet skiftes straks.

Dersom den gjenlevende samboeren ønsker å sitte i uskifte, må det gis melding om dette innen 60 dager etter dødsfallet. Samboeren har rett til de opplysninger som er nødvendige for å vurdere avdødes økonomiske stilling.

Hvis den gjenlevende samboeren sitter i uskifte fra et tidligere ekteskap eller samboerskap, må vedkommende skifte det første boet før det er mulig å sitte i uskifte etter den nye samboeren. Når boet skal skiftes mellom lengstlevende eller arvingene til lengstlevende og avdødes arvinger, er det sameiebrøken som var opparbeidet ved dødsfallet som legges til grunn. Det vil si at selv om man ved å betale ned på lån og liknende reelt sett har opparbeidet seg en større sameieandel etter dødsfallet, vil ikke dette gi noen uttelling ved skiftet. Når lengstlevende selv skifter med avdødes arvinger har hun/han krav på arv fra avdøde.

Uskifteretten kan avgrensnes i testament. For at en slik avgrensning skal være gyldig må samboeren informeres om dette.

Samboere uten felles barn

Det er viktig å være oppmerksom på at samboere uten felles barn ikke automatisk har arverett etter

hverandre som følge av de nye arvereglene.

Arverett

Samboere som har bodd sammen i fem år kan fastsette en arverett tilsvarende fire ganger folketrygdens grunnbeløp i testament. Dersom den ene eller begge har barn med andre enn samboeren kan dette være praktisk, da denne arveretten går foran pliktdelen til egne barn. Dette kan du lese mer om i brosjyren ”Arv”, som fås ved henvendelse til JURK.

Uskifte

Samboere uten barn har ikke rett til å sitte i uskifte.

2.4 Testament

Gjensidig testament

Samboerne kan testamentere til fordel for hverandre i samme testament. Testamentet kalles da et gjensidig testament. Det må være en tilknytning mellom testasjonene. Samboerne kan for eksempel bestemme at når en av dem dør, likegyldig hvem av dem som dør først, skal lengstlevende arve førstavdøde. Et gjensidig testament kan når som helst tilbakekalles, forutsatt at den andre underrettes om dette. Du kan lese mer om testamenter i brosjyren «Arv», som fåes ved henvendelse til JURK.

Arveavgift

Midler som noen mottar som arv eller gave fra sin samboer er fritatt fra arveavgiften. Dette gjelder samboere som har bodd sammen i minst to år.

Hvorvidt man må betale arveavgift av mottatt livsforsikringsutbetaling, avhenger av hvem som tegnet forsikringen. Dersom man tegner livsforsikring på eget liv, men med samboeren som begunstiget, må samboeren betale arveavgift av beløpet. Dersom det var gjenlevende samboer som

tegnet livsforsikring på den andres liv, skal det ikke betales arveavgift av beløpet.

Lov om arv av 3. mars 1972 nr 5
Lov om avgift på arv og visse gaver
av 19. juni 1964 nr 14

2.5 Overtakelse av boligen

Hus-stands-felleskaps-loven

Når samlivet opphører ved den enes død, har gjenlevende samboer på visse vilkår rett til å overta partenes felles bolig og innbo etter reglene i husstandsfelleskapsloven. Denne retten er en forkjøpsrett, ikke en rett til å overta boligen og innboet vederlagsfritt.

Når det gjelder vilkårene, vises det i hovedsak til det som er skrevet om dette i forbindelse med samlivsbrudd på side 28 følgende. Det skal normalt ikke mye til for å få overta felles bolig og innbo etter den enes død. Grunnen til dette er at avdødes arvinger sjelden har interesser og behov for å overta bolig og innbo som veier tyngre enn gjenlevende samboers behov og interesser.

Man kan ved den enes død også kreve å få en bruksrett til odelseiendom og eiendom som er ervervet ved arv eller gave fra avdødes slekt.

Leid bolig

Dersom samboerne bodde i leid bolig på dødstidspunktet, og de hadde bodd sammen i to år, eller hadde, hadde hatt eller ventet barn sammen, vil lengstlevende ha rett til å overta husleieavtalen.

Dersom den ene samboeren dør, kan ikke lengstlevende kreve bruksrett til boligen, slik som ved samlivsbrudd. En eventuell bruksrett må i så fall basere seg på en avtale mellom lengstlevende

samboer og arvingene.

Ved et offentlig skifte kan skifteretten avgjøre spørsmål om overtakelse av bolig og innbo etter reglene i husstandsfellesskapsloven.

Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskapet opphører

av 4. juli 1991 nr. 45

Husleieloven av 26.mars 1999 nr. 17

2.6 Offentlige ytelser

Etterlattepensjon

Gjenlevende samboere kan i visse tilfeller ha krav på etterlattepensjon ved den andres død. Ved å kontakte ditt lokale NAV-kontor kan du få vite om du har krav på etterlattepensjon. NAV har veilednings- og opplysningsplikt.

Lov om folketrygd av 28. februar 1997 nr 19

2.7 Forsikring

Livsforsikring

Dersom det er oppnevnt en begunstiget til en livsforsikring vil utbetalingen tilfalle denne og ikke dødsboet. Dersom det ikke er oppnevnt en begunstiget tilfaller utbetalingen dødsboet.

Omgjøring av begunstigelse

En begunstigelse etter livsforsikring kan i visse tilfeller kreves omgjort av for eksempel livsarving som avdøde forsørget eller hadde plikt til å forsørge. Vilkåret for slik omgjøring er at det vil virke urimelig overfor den forsørgede at beløpet blir utbetalt til den begunstigede. Dersom begunstigelsen blir omgjort, kan hele eller deler av utbetalingen gå til den forsørgede.

Gjeldsforsikring Dersom man har tegnet gjeldsforsikring, vil gjelden bli slettet dersom skyldneren dør. Når avdøde etterlater seg livsarvinger, vil en gjeldsforsikring komme livsarvingene til gode. Dette er fordi en sletting av gjelden vil øke dødsboet, og dermed øke livsarvingenes pliktdelsarv.

Lov om forsikringsavtaler av 16. juni 1989 nr 69

IV NÅR SAMBOERE HAR BARN

1. Farskap

1.1 Rettslig betydning

Når barnets foreldre er samboere, vil ikke mors samboer automatisk anses for å være barnets far. Vi har derfor rettsregler som skal regulere dette. Farskap utløser en rekke ulike rettsvirkninger som samværsrett, rett til foreldreansvar, arverett osv.

1.2 Fastsettelse

Farskap fastsettes på forskjellige måter avhengig av om moren er gift på det tidspunktet barnet blir født, eller ikke.

Barnets mor er gift Utgangspunktet i norsk rett er at den som er gift med moren på det tidspunktet barnet blir født, anses for å være barnets far. Dette gjelder imidlertid ikke dersom ektefellene var separert ved bevilling eller skilt ved dom på fødselstidspunktet.

Barnets mor er ikke gift Dersom moren ikke er gift på det tidspunktet barnet blir født, kan farskap fastsettes ved farens erkjennelse. Denne erkjennelsen kan foretas overfor jordmor eller lege, og kan komme skriftlig til uttrykk i fødselsmeldingen. Far kan også erkjenne farskapet

-UGIFT SAMLIV-

ved personlig oppmøte ved Folkeregisteret. Farskapserkjennelse gjelder kun der mor har samtykket. Dersom mor nekter samtykke, kan far bringe saken inn for retten.

Arbeids- og velferdsdirektoratet kan kreve at mor eller de som kan være far til barnet gir forklaring, videre kan direktoratet gi pålegg om blodprøve og DNA-test av disse og barnet.

Har den oppgitte faren ikke vedgått farskap, men Arbeids- og velferdsdirektoratet finner det trolig at han er faren, skal det skrives ut farskapsforelegg mot han. I farskapsforelegget vil det stå at vedkommende blir regnet som far til barnet hvis han vedkjenner seg farskapet, og at saken vil bli sendt til retten hvis han ikke vedkjenner seg farskapet innen en måned etter han har mottatt forelegget.

For ytterligere opplysninger, kan du henvende deg til Folkeregisteret.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

2. Under samlivet

2.1 Foreldreansvar

Foreldreansvaret innebærer en plikt til å gi barnet omsorg og omtanke. Det er også en plikt til å ta avgjørelser for barnet i personlige forhold. Foreldreansvaret skal utøves ut fra barnets interesser og behov.

Det å ta avgjørelser i barnets personlige forhold innebærer blant annet oppdragelse av barnet, valg av hvor barnet skal bo, valg av barnehage og skole.

Hvem har foreldreansvaret

Når foreldrene verken er gift eller samboere, har moren automatisk foreldreansvaret alene med mindre annet er avtalt. Når foreldrene bor sammen uten å være gift, har de begge automatisk felles foreldreansvar. Det er her en forutsetning at farskapet er erkjent. Dersom de ikke bor sammen kan det avtales at foreldrene skal ha felles foreldreansvar eller at faren skal ha foreldreansvaret alene. Avtalen må meldes til Folkeregisteret for at den skal være gyldig. En blankett for dette kan man få ved henvendelse til Folkeregisteret.

Forsørgelsesplikt

Begge foreldrene har en plikt til å forsørge barnet, uavhengig av om de har felles foreldreansvar. Denneplikten har barnets rettslige foreldre, noe som betyr at faren har forsørgelsesplikt når farskap er fastsatt. Forsørgelsesplikten gjelder kun egne barn. Man har altså ikke noen plikt til å forsørge samboerens barn.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

2.2 Adopsjon

Andre enn ektefeller kan ikke adoptere sammen.

2.3 Offentlige ytelser

Fødselspenger

Fra folketrygden kan foreldrene få ytelser ved fødsel, for eksempel fødselspenger. Dersom mor ikke har rett til fødselspenger, kan foreldrene ha rett til engangsstønad.

Overgangsstønad

Dersom samboerne ikke har felles barn, kan mor eller far blant annet ha rett til overgangsstønad og utvidet barnetrygd. Dette er en stønad som gis til enslig mor eller far som er midlertidig ute av stand

-UGIFT SAMLIV-

til å forsørge seg selv ved eget arbeid. Grunnene til dette kan være at vedkommende har omsorgen for barn, eller fordi vedkommende først etter utdanning eller en omstillingsperiode kan få arbeid.

Dersom samboere ikke har felles barn kan mor eller far fortsette å motta stønad til enslig forsørger i inntil 12 måneder etter at samboerskapet ble inngått.

Lånekassen

Når man får barn under studietiden, kan man få stipend i en forlenget periode. Et slikt fødselsstipend kan også gis til barnets far. For nærmere informasjon om dette kan du ta kontakt med Lånekassen.

Lov om folketrygd av 28. februar 1997 nr 19
Lov om adopsjon av 28. februar 1986 nr 8

3. Når samlivet opphører ved samlivsbrudd

3.1 Foreldreansvar

Det skjer ingen endringer i foreldreansvaret når samlivet opphører ved samlivsbrudd, med mindre man avtaler noe annet.

Avgjørelse om foreldreansvaret

Dersom foreldrene ikke blir enige om foreldreansvaret, kan saken bringes inn for domstolene til avgjørelse.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

3.2 Viljeserklæring om barn

Dersom dødsfall fører til at ingen lenger har foreldreansvaret for et barn, skal tingretten oppnevne noen til å få foreldreansvaret.

Behovet for

Den som har foreldreansvaret kan skrive en

- viljeserklæring** erklæring om hvem hun eller han ønsker skal ha foreldreansvaret dersom vedkommende dør. Dette kalles viljeserklæring om barn. Det er mest aktuelt med en slik erklæring dersom vedkommende forelder har foreldreansvaret alene.
- En slik erklæring kan være praktisk i de tilfeller hvor vedkommendes samboer ikke er barnets biologiske mor eller far, men er den som har fungert som barnets sosiale forelder. Erklæringen kan også omfatte andre som barnet har god kontakt med.
- Moment ved avgjørelse** Viljeserklæring om barnet er ikke avgjørende, men er et av de momenter som vil bli tillagt vekt av retten i en avgjørelse om hvem som skal ha foreldreansvaret for barnet. I erklæringen bør det gis en begrunnelse for hvorfor forelderen ønsker at den angitte person skal ha foreldreansvaret. Dersom man ikke ønsker at barnets biologiske mor eller far skal ha foreldreansvaret til barnet, bør det også gis en begrunnelse for dette.
- Opprettelse** Erklæringen bør skrives i testaments form og oppfylle alle formkrav som gjelder for opprettelse av testament. Vitner skriver under på at erklæringen er undertegnede vilje og at undertegnede er ved sans og samling. Du kan lese mer om formkravene for testament i brosjyren «Arv», som fåes ved henvendelse til JURK.
- Erklæringen bør oppbevares på et trygt sted, og det kan kopieres et eksemplar til hvert av vitnene.
- Kopi til overformynderiet** Den som får foreldreansvaret for barnet, vil også være barnets verge. I visse situasjoner kan imidlertid vergen være inhabil eller uskikket til å ta seg av barnets interesser. I slike tilfeller oppnevnes en setteverge for barnet. En kopi av viljeserklæringen

-UGIFT SAMLIV-

bør derfor også sendes til overformynderiet, da de oppnevner setteverge for barnet.

Viljeserklæring om barn kan for eksempel være utformet som følger. Begrunnelsen må tilpasses i det enkelte tilfellet:

Viljeserklæring om barn

Eksempel på viljeserklæring

Det er min uttrykkelige vilje at,
født....., skal få foreldreansvaret for mitt
barn....., født....., i det
tilfellet jeg dør eller kommer i en slik situasjon at jeg
ikke lenger er i stand til å ta meg av barnet selv.

Begrunnelsen for dette er

.....har alltid vist omsorg for barnet
på alle måter. Han/hun har vært som en far/mor for
....., og han/hun er svært glad i
ham/henne. Min sønn/datter føler seg trygg hos
han/henne, og jeg vet at han/hun vil få det godt der.

Jeg mener det vil være svært uheldig om
..... får foreldreansvaret, fordi
.....

Dersom foreldreansvaret skulle bli gitt til en annen,
vil jeg at skal oppnevnes som
setteverge for min sønn/datter. Begrunnelsen for
dette er at jeg mener er den
som best kan ivareta min sønns/datters økonomiske
interesser.

..... (sted/dato)

..... (underskrift)

Vi bevitner herved at denne erklæringen er
underskrevet av og
personlig/vedkjent seg sin underskrift i vårt nærvær.

Vi underskriver denne erklæringen som vitner etter
hans/hennes ønske, og bekrefter at han/hun har
underskrevet erklæringen av fri vilje og var ved sans

-UGIFT SAMLIV-

og samling ved opprettelsen.

.....(sted/dato)

.....(navn)(navn)

.....(adresse).....(adresse)

.....(yrke).....(yrke)

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

Lov om vergemål for umyndige

av 22 april 1927 nr 3

3.3 Mekling

Familievernkontor Samboere med felles barn under 16 år må møte til mekling ved samlivsbrudd. En slik mekling kan blant annet foretas på et familievernkontor. Formålet med meklingen er å komme frem til en løsning vedrørende foreldreansvar, barnets faste bosted og samvær med barnet. Familievernkontorene er tilknyttet fylkeskommunen, og du kan ta kontakt med den for opplysninger om nærmeste meklingsinstans.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

3.4 Fast bosted

Den som skal ha barnet fast boende hos seg, må ha del i foreldreansvaret.

Avtale

Man kan avtale hvor barnet skal bo fast. Det er her viktig at man tar hensyn til hva som er det beste for barnet. Barnet har rett til å uttale seg i forbindelse med avgjørelsen og har en lovfestet rett til å bli hørt når det er fylt 7 år.

**Fylkesmannen
eller domstolene**

Dersom man ikke blir enige om hvor barnet skal bo fast, kan man gå til Fylkesmannen eller domstolene for å få saken avgjort. Fylkesmannen kan imidlertid bare avgjøre dette dersom begge foreldrene er enige i at han skal ta avgjørelsen.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

3.5 Samvær

Barnet har rett til samvær med den av foreldrene som barnet ikke bor fast sammen med. Dette gjelder selv om den samværsberettigede ikke har del i foreldreansvaret. Foreldrene har begge et ansvar for at samværsretten oppfylles. Det bør avtales hvor omfattende en slik samværsrett skal være.

«Vanlig samvær»

Dersom det blir avtalt vanlig samvær, innebærer dette at den samværsberettigede har samvær med barnet en dag i uken, annenhver helg, annenhver jul og påske, samt to uker i sommerferien. Det kan imidlertid avtales samvær som avviker fra dette. En samværsavtale bør opprettes skriftlig.

En samværsavtale kan være utformet som følger. Avtalen må imidlertid tilpasses i det enkelte tilfellet, men det er viktig at den er så spesifikk som mulig.

**Eksempel på
samværsavtale**

Samværsavtale

....., født..... skal ha samvær med sin far/mor etter følgende avtale:

- Barnet skal ha samvær med sin far/mor annenhver helg ulike/like uker. Far/mor henter barnet (på skolen, hos far/mor osv.) kl fredag ettermiddag, og leverer barnet hjemme hos far/mor søndag kveld kl Første samværs helg etter inngått avtale blir
- Barnet skal ha samvær med sin far/mor hver onsdag. Far/mor henter barnet i barnehagen/på skolen onsdag ettermiddag, og leverer barnet i barnehagen/på skolen torsdag morgen.
- Første samværsdag etter inngått avtale blir.....
- Juleferien: Far og mor skal ha samvær med barnet annenhver juleferie. Med juleferie menes skolens juleferie. Juleferien (år) skal barnet være sammen med far/mor.
- Vinterferien: Far og mor skal ha samvær med barnet annenhver vinterferie. Med vinterferie menes skolens vinterferie. Vinterferien (år) skal barnet være sammen med far/mor.
- Påskeferien: Far og mor skal ha samvær med barnet annenhver påskeferie. Med påskeferie menes skolens påskeferie. Påskeferien (år) skal barnet være sammen med far/mor.
- Sommerferien: Far/mor skal ha samvær med barnet to uker i sommerferien. Ferien skal være

-UGIFT SAMLIV-

fastlagt innen 1. mai samme år.

- Andre ferier og høytidsdager skal barnet tilbringe sammen med sin far/mor.
- Far/mor dekker utgiftene i forbindelse med samværet.
- Varsel om hindring av samvær skal gis senest fire dager i forveien for helgesamvær, mens varsel skal gis senest to uker i forveien før feriesamvær.
- Avtalen skal revurderes etter år.
- Avtalen er utstedt i to - 2 - eksemplarer, ett til hver av partene.

Avtalen gjelder fra (dato)

.....(sted/dato) (sted/dato)

.....
(mors underskrift) (fars underskrift)

Reisekostnader og andre utgifter

Utgangspunktet er at den samværberettigede skal betale utgiftene i forbindelse med samværet, herunder reisekostnader. Dersom reisekostnadene er omfattende, kan Fylkesmannen eller domstolene fastsette at disse skal deles mellom mor og far.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

3.6 Barnebidrag

Den av foreldrene som barnet ikke bor fast sammen med skal betale barnebidrag til den andre. Dette er et

-UGIFT SAMLIV-

utslag av den felles forsørgelsesplikten for barnet.

Avtale

Det kan avtales hvor stort barnebidraget skal være. Dersom beløpet som avtales er mindre enn bidragforskuddet, kan det likevel ikke avtales lavere bidrag enn de prosentsatser som er fastsatt i forskrift om fastsetjing og endring av fostringstilskot.

Bidragsfogden

Dersom man ikke blir enige om størrelsen på barnebidraget, kan man kreve at bidragsfogden avgjør spørsmålet. Det er NAV som er bidragsfogd.

Barnebidrag skal betales forskuddsvis og gjelder fra og med den måneden hvor samboerne flytter fra hverandre. For nærmere opplysninger om dette kan du henvende deg til NAV.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

3.7 Offentlige ytelser

Ytelser fra folketrygden

Enslige forsørgere kan ha rett til ulike offentlige stønader. Eksempler på disse er overgangsstønad og utvidet barnetrygd. Du kan ta kontakt med NAV for nærmere veiledning.

Lov om folketrygd av 28. februar 1997 nr 19

4. Når samlivet oppløses ved død

4.1 Foreldreansvar og fast bosted

Gjenlevende samboer

Dersom samboerne har felles foreldreansvar, vil gjenlevende samboer automatisk ha foreldreansvaret alene for felles barn. Det samme gjelder også når avdøde hadde foreldreansvaret alene, dersom barnet

bodde sammen med begge foreldrene.

Avgjørelse av retten

Problemet oppstår dersom foreldrenes død innebærer at ingen lenger har foreldreansvaret for barnet, og barnet heller ikke på dette tidspunktet bodde sammen med sin andre forelder. De som ønsker å få foreldreansvaret til barnet må underrette tingretten om dette. Barnet vil ha sitt faste bosted hos den eller de som blir tildelt foreldreansvaret.

Ved en avgjørelse vil det legges vekt på om avdøde har skrevet en viljeserklæring om barn. For øvrig beror avgjørelsen på en skjønnsmessig vurdering av hvem som er best skikket til å ha foreldreansvaret. Avgjørelsen skal rette seg etter hva som vil være det beste for barnet. Se side 41 følgende.

Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

4.2 Offentlige ytelser

De offentlige ytelsene vil være stort sett de samme som ved samlivsbrudd. Du kan lese mer om dette under side 51 følgende.

V ORDLISTE

Avgiftsgrunnlaget	Avgift av dokument som gjelder overføring av eiendomsrett til fast eiendom. Denne beregnes av salgsverdien til den faste eiendomen.
Begunstigede	Personer som avdøde har bestemt til å motta et beløp eller en gjenstand.
Bidragforskudd	Forskudd som ytes til barn under 18 år som ikke bor sammen med begge foreldrene.
Dødsbo	Summen av den formue og gjeld som avdøde etterlater seg.
Eneeie	Å være eneste eier til en verdi, for eksempel et hus.
Grunnbok	Realregister som føres elektronisk over alle tinglyste dokumenter som gjelder fast eiendom.
Livsarving	Arvelaters etterkommere i rett nedadstigende linje, det vil si barn, barnebarn og lignende.
Pliktdelsarv	Den del av arven som livsarvinger har et ubetinget krav på.
Reelle eierforhold	Det faktiske eierforholdet mellom partene, som kan avvike fra det formelle på papiret.
Rettslige foreldre	De personer som er registrert som et barns foreldre i Folkeregisteret.
Rettsvern	Beskyttelse av rettighet i et formuesgode mot etterfølgende disposisjoner.
Sameie	Når to eller flere eier noe sammen.
Setteverge	En stedfortreder for en som er verge for en umyndig.

VI. NYTTIGE KONTORER

JURK	Arbinsgt. 7, 0253 Oslo, tlf: 22 84 29 50 www.jurk.no
JUSSBUSS	Arbinsgt. 7, 0253 Oslo, tlf: 22 84 29 00
Jussformidlingen i Bergen	Magnus Lagabøtes pl. 1, 5010 Bergen, tlf: 55 58 96 00
Jushjelpe i Midt-Norge	Sverresgt 12, 7400 Trondheim, tlf: 73 51 52 50
Jusshjelpe i Nord-Norge	Postboks 635, Breivika senter, 9037 Tromsø, tlf: 77 64 45 61/62
Kontoret for fri rettshjelp	Ta kontakt med fylkeskommunen
Advokatvakten	Ta kontakt med fylkeskommunen
NAV kontor	Finnes i hver kommune
Familievernkontor	Finnes i hver kommune
Ligningskontor	Finnes i hver kommune